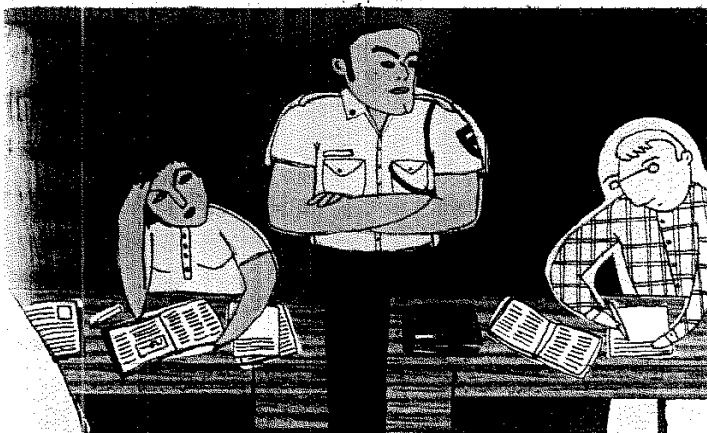

חופש אקדמי ואחריות אקדמית המקרה של טנטורה

תקציר דיון שנערך מטעם עמותת בשער
בעקבות פרשת תדי כץ, ת"א 2.2.01

עקרון החופש האקדמי הוא עיקרון מקובל במדינות דמוקרטיות; אולם גבולותיו אינם מוסכמים. נניח שחוקר מפרסם מחקר, ואנשים טוענים כי המחקר פגע בשמם הטוב כיוון שהעובדות בו שקריות. האם חסין החוקר מפני תביעת דיבה? האם מותר לבית המשפט לפסוק בסוגיה זו, או שמא התערבות בית המשפט מסכנת את חופש המחקר המדעי? מהי אחריות האוניברסיטה שבה נערך המחקר? כיצד אפשר לבדוק אמינות של מחקרים? מהי "אמת היסטורית"?

הרי לגבי טעות בתשתית העובדתית אין לחוקר, לפי הלכות לשון הרע, הגנה מעבר לזו שיט' לאדם רגיל – גם לכלי התקשורת אין מעמד מיוחד לגבי תביעות על הוצאת שם רע, ויש על כך פסיקה ענפה. פרופ' סגל תמצת את רקע הדברים, כדי שיהיה ניתן להתרכז בשאלה העקרונית.

הטבח שהיה או לא היה

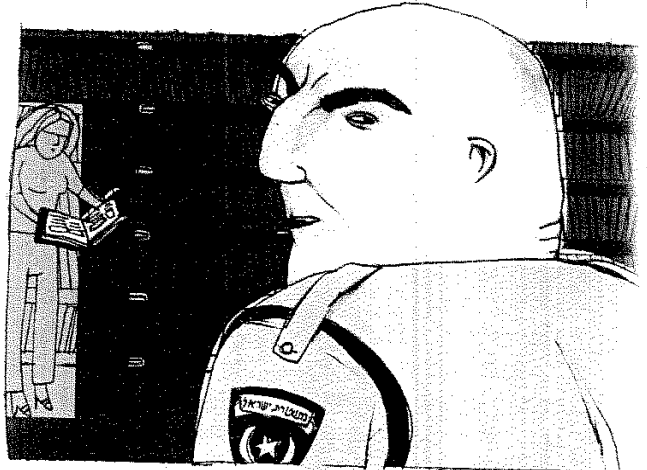
בעין הסערה, כידוע, עמדה עבודת המסטר של תדי כץ, בחוג למזרח תיכון באוניברסיטת חיפה, שכותרתה: "יציאת הערבים מהכפרים למרגלות הכרמל הדרומי ב-1948". העבודה קיבלה ציון 97. פרק ד' שלה מתייחס לכיבוש הכפר טנטורה ובו מייחס המחבר ללוחמי חטיבת אלכסנדרוני הרג של 200-250 גברים נטולי נשק ונטולי מגן. העיתונאי אמיר גילת פרסם על כך כתבה בת שמונה עמודים בגיליון סופשבוע של מעריב ב-21.2.00 בכותרת "הטבח בטנטורה". כתבה זו הובילה לתביעת לשון הרע של עמותת אלכסנדרוני ולוחמיה בפני

המנחה, המשפטן פרופ' זאב סגל, אמר כי פרשת טנטורה משנת 1948 מעלה בישראל של 2001 את השאלות בדבר חופש המחקר האקדמי וגבולותיו. שאלה זו לא טופלה מעולם על ידי מערכת המשפט בישראל. הפעם הראשונה שנושא זה הוזכר במסמך חוקתי הייתה בהצעת "חוק יסוד חופש הביטוי וההתארגנות", שאושרה בכנסת בקריאה ראשונה ומאז "נעלמו עקבותיה". קשה לראות אותה חוזרת לבמה בניסיונות הנוכחיות. בנוסף לכך, בחסבר להצעת החוק לא הייתה שום העמקה בנושא. ניתן להגביל את חופש המחקר בחוק שיחוקק לתכלית ראויה, ההולם את ערכי המדינה, ושלא יפגע בחופש המחקר במידה העולה על הנדרש בחברה יהודית ודמוקרטית. יש שרואים בחופש המחקר האקדמי מעין שלווח או חלק של חופש הביטוי, כמו בפסיקה האמריקאית an agent of the free speech rights. אין במצב המשפטי של היום הגנה מיוחדת לחוקר, גם כשמדובר בחוקר אקדמי – ואם עניין הסקת המסקנות והבעת הדעות נשאר פתוח,

להתנער ממנו, כפי שעשתה בכתב ההגנה. ומה אם יהיה זה איש סגל, האם גם אז האוניברסיטה אינה אחראית? האם יש לתת במשפט הישראלי הגנה מיוחדת למחקר אקדמי מפני תביעות לשון הרע, בדרך של חקיקה או על ידי פסיקה? מהו מחקר אקדמי? האם תביעה כזו ראוי שתתברר בכלל בבית המשפט, או שמא עבודה שנעשתה במסגרת אקדמית היא בלתי שפיטה? האם חוקר יכול לטעון מה שעיתונאי אינו יכול לטעון? לדעתו של פרופ' סגל, לכלי התקשורת מגיע מעמד עדיף בתחום חופש הביטוי, והגנת יתרו, כמו בארה"ב, מפני תביעות לשון הרע על אישי ציבור ובעניינים ציבוריים; אבל גישה זו לא התקבלה במשפט הישראלי. במקרה שלנו עולות גם השאלות של אחריות מנחה עבודת המחקר, ושל אחריות האוניברסיטה באשר לסטודנט ובאשר לחוקר.

פרופ' מיכאל ארדון, שיזם וארגן את הדיון, הזכיר שהחופש ללמוד, ללמד ולחקור ללא התערבות של גורמים מן החוץ השלטון, החוק וגם דעת הקהל הוא עתיק יומין. דווקא בימי הביניים, כשהעולם לא היה חופשי, האוניברסיטאות קיבלו אוטונומיה, אם מהכנסייה על ידי איגרת אפיפיורית או מהמלך בתוקף צ'ארטר מלכותי. אבל עם עליית מדינת הלאום במאה ה-16 ואילך, התחילו ההתנגלויות לחופש האקדמי, בגלל מה שנקרא *raisons d'état*. התחולל מאבק, שהסתיים בגרמניה במחצית הראשונה של המאה ה-19 בהכרה בחופש האקדמי. במאה העשרים נשלל החופש האקדמי במדינות הטוטליטריות, בעיקר בגרמניה הנאצית ורוסיה הסובייטית. החופש האקדמי אינו רק ערך הוא גם צורך ותנאי הכרחי בכל חברה שמעוניינת לפתח מחקר מדעי. מחקר שאינו חופשי, מחקר מטעם, מנוון את הדיסציפלינה שעליה הוא משתלט. הדוגמה הקלאסית לכך היא תורת התורשה, שנראתה לסטלין כנוגדת את המרקסיזם, ולכן נאסרה ללימודים והחוקרים החשובים בה הוגלו ואף נרצחו, ובמקומה בא מחקר מטעם השלטון על ידי השרלטן ליסנקו שהפך את בריה"מ למפגרת מאוד בתחום עד היום הזה. מתקיים חופש אקדמי סביר מאוד בישראל מאז קום האוניברסיטה העברית והטכניון. קשה למצוא דוגמאות של ניסיונות להתערבות במחקר האקדמי בעבר. מטבע הדברים, כשלא מתעוררות בעיות קונקרטיות אין נטייה לדון בבעיות עקרוניות. היות שהנושא עלה בעקבות פרשת תדי כץ, הוא נמצא עכשיו על סדר היום. לאחר שבקשת הנתבע לדחות את התביעה על הסף נדחתה, הוא מסר הודעה לאוניברסיטה כצד שלישי, והיא הגישה כתב הגנה בו נאמר שהיא אינה רואה את עצמה בעלת אחריות משפטית כלשהי לעבודת הגמר הזו כיוון שהחופש האקדמי מונע ממנה התערבות בעבודות המסטר. האוניברסיטה גם טענה כי "זכויות היוצרים בעבודה שייכות לתלמיד בלבד, ולפיכך רשאי היה התלמיד, לאחר סיום העבודה וקבלת ציון בה וללא אישור האוניברסיטה, לפרסם את עבודתו". אגב, לא התלמיד היה זה שפרסם את העבודה.

בהסכם הפשרה הסכים כץ לפרסם מודעה בזו הלשון: "לאחר שבדקתי את הדברים ברור לי, מעל כל ספק, שאין יסוד לטענה כי בוצע בטנטורה הרג של אנשים לאחר כניעת הכפר". אבל 12 שעות

בית הדין המחוזי. עוד לפני הדיון הוגשה בקשה למחיקה על הסף של התביעה - בקשה שהאוניברסיטה לא הצטרפה אליה בשלב הראשוני - נטען, למשל, שחבר אנשים שאינו מוגדר דיו אינו יכול לתבוע בגין לשון הרע, והועלו טענות בדבר השיבות חופש הביטוי והמחקר. השופטת ד"ר דרורה פלפל, שבאה מן העולם האקדמי, החליטה ביוני 2000, שאין לסלק את התביעה על הסף הואיל שמדובר בקבוצה ייחודית והכותב אף התייחס לשמות ספציפיים מביניהם, ושאינו מדובר כאן רק בהתרשמות כללית וחיווי דעה אלא בהצגת תשתית עובדתית, וכדברי השופטת: "קביעת האירועים ההיסטוריים צריכה להיות טהורה, נכונה ומדויקת מבחינה עובדתית, עד כמה שניתן לברר עובדות אלה". מדברים קצרים אלה עולה שאין דין מיוחד לחוקר האקדמי ברגע שהוא נוגע בעובדות. לדבריה: "מחזות, שירים ופרשנויות הם חלק מחופש הדיבור. עובדות היסטוריות אינן עניין לחופש הביטוי". לאחר מכן הוסכם על התנצלות של הנתבע. הנתבע הסכים, אך זמן קצר לאחר מכן ביקש לחזור בו מההסכם, בקשה שנדחתה על ידי בית המשפט. הנתבע ערער על כך לבית המשפט העליון והעניין תלוי ועומד.

מי אחראי על הפרסום

השאלות נותרו, והן לא פשוטות. מהם גבולות החופש האקדמי? האם ככל האדם החוקר בין אם הוא סטודנט או איש סגל האוניברסיטה? במקרה זה מדובר בסטודנט, ולאוניברסיטה היה קל

במקרה הנדון אוניברסיטת חיפה יכלה, ואולי אף הייתה חייבת, לבקש מביה"מ להשעות את הדיון בתביעה עד שוועדת בירור שלה תבדוק את העבודה בדיקה אקדמית מדוקדקת בהקשר לטענות התובעים. היא יכלה לעשות זאת במסגרת כתב ההגנה שלה, או אפילו קודם לכן. קרוב לוודאי שביה"מ היה נענה לבקשה כזו.

מה שפיט ומה לא

רקטור אוניברסיטת חיפה, פרופ' אהרן בן-זאב, הבהיר את עמדת האוניברסיטה בעניין. מושג האחריות הוא מאוד מורכב. לו הוויכוח היה ויכוח אידיאולוגי על פרשנות היסטורית, כמו במקרה של "ההיסטוריונים החדשים", קשה להניח שביה"מ היה נכנס לשאלה הזאת. הטענה שהתבררה בביה"מ הייתה בדבר אפשרות של זיוף נתונים וחקירה לא הוגנת. השאלה היא האם מוסד אקדמי צריך להיות חומת מגן כנגד תביעות כאלה, והאם האוניברסיטה צריכה להגן על התנהגות לא מוסרית, או אף פלילית. התשובה הברורה היא: לא! אם יש האשמות כאלה, לא זו בלבד שאסור לאוניברסיטה לטייח, אלא חובה עליה לערוך בדיקה משלה. ברור שאחריות האוניברסיטה שונה מאחריות הכותב. יש לה אחריות על ההדרכה, ותייערך בדיקה בהקשר זה. אבל למדריך או לאוניברסיטה אין, ולא יכולה להיות, אותה האחריות שיש לכותב וזאת מהסיבה הפשוטה שהכותב יכול לזייף ולדמות מבלי שהמדריך יוכל לגלות זאת. אין פה שום בעיה של חופש אקדמי או חופש מחקר. להפך, בדיקה אמיתית של טענות בדבר התנהגות לא מוסרית היא חיונית כדי לשמור על החופש האקדמי. אוי לה לאקדמיה אם תמגן את עצמה בחומות כדי שלא להיבדק מבחינת ההתנהגות האתית שלה. למי שעושה עבודתו נאמנה, בצורה הוגנת, אין מה לחשוש מבית משפט.

אשר למקרה הקונקרטי; מיד אחרי פרסום הכתבה, פנו אנשי אלכסנדרוני לרקטור דאז, פרופ' גד גילבר, שאף הוא היסטוריון של המזה"ת, בתביעה שהאוניברסיטה תבדוק את הפרשה. הוא הסכים לכך וביקש מתידי כץ את הקלטות שלו, בהן הריאיונות שערך. תדי כץ סרב ודרש עיבוד סכומי כסף גבוהים ביותר. הרקטור הסכים לכסות רק את מחיר שכפול הקלטות. על אותה בקשה חזר דקאן לימודי מוסמכים, פרופ' גידי פישמן. הקלטות לא נמסרו ולכן האוניברסיטה לא יכלה להתחיל את הבדיקה האקדמית. כשהוגש כתב התביעה לביה"מ, חזר הרקטור על הבקשה לקבל את הקלטות ותדי סרב שוב, הפעם בנימוק שעורך דינו אסר עליו לתת את הקלטות - כי זה יכול לפגוע בו. הקלטות התקבלו רק לאחר צו של בית משפט, וגם אז לא הגיעו כולן בטענה שחלק מהן אבד.

לשאלתו של פרופ' ארנון אברון, האם מתן ציון כה גבוה לעבודה, 97, אינו מתייחס כלל לבדיקה העובדתית, ביחוד כשמדובר בטענה כה קשה בדבר טבח, השיב פרופ' בן-זאב כי בדרך כלל חזקה על כל סטודנט ועל כל חוקר שהוא דובר אמת. רק כאשר עולים חשדות להתנהגות לא מוסרית נערכת בדיקה קפדנית יותר. החוקרים שמנחים עבודות גמר אינם יכולים לעשות כך לגבי כל עבודה. בדיקה כזו אומרת, למשל, גם האזנה לכל הקלטות ובדיקת התמליל לו היה המנחה צריך לעשות זאת לגבי כל עבודה שהוא

לאחר חתימת ההסכם, הוא חזר בו. בית המשפט, כאמור, לא אפשר לו לעשות זאת, ועל כך ערער כץ לבית המשפט העליון. ככל הנראה, החליטה אוניברסיטת חיפה על הקמת ועדה לבדיקת העבודה לאחר מתן פסק הדין. מיד לאחר מכן הוגש הערעור לעליון ואז החליטה האוניברסיטה להשעות את הפעלת הוועדה עד להכרעה בערעור, ואחר כך חזרה בה שוב והפעילה אותה.

כל תלמיד מסטר חייב למסור כמה עותקים מעבודתו לאוניברסיטה, ובדרך כלל נשמר עותק אחד, לפחות, בספרייה. העבודה הזו הוגשה במרץ 1998 ומאז עמדה שם, כאבן שאין לה הופכי, במשך שנתיים, עד שבדצמבר 1999 מצא אותה העיתונאי אמיר גילת ופרסם את המאמר הסנסציוני שהסתמך עליה, ושהיה העילה לתביעות הדיבה. תביעת הדיבה לא הייתה נגד "מעריב" ולא נגד העיתונאי, אלא נגד מחבר העבודה, למרות שהפרסום נעשה ללא אישורו וללא שיתוף פעולה אתו.

כאמור, לא הפרשה הספציפית הזאת היא נושא הדיון אלא ההשלכות שלה על החופש האקדמי, ולפיכך הספקות לגבי ערכה המדעי של העבודה אינם מפריעים לדיון העקרוני.

איום על החופש האקדמי

חופש אקדמי, כמו כל ערך חברתי או מוסרי, אינו נבחן כשאינו מחלוקת אלא תמיד רק כשזו מתעוררת. נניח אפילו, רק לצורך הדיון ולחידוד הבעיה, שהתובעים צודקים בכל טענותיהם. הפרשה מהווה תקדים שעלול לפגוע ולשתק מחקר בתחומים חשובים, לפחות בכל מה שנוגע לאנשים חיים הקשורים באופן כזה או אחר בנושא המחקר. סטודנט שירצה בעתיד לערוך עבודת מחקר כזו, יחשוש מעתה שעבודתו עלולה לסבך אותו בתביעת דיבה של מיליונים. גם אם תביעה כזו תידחה בסופו של דבר כחסרת שחר, היא עלולה לחייב אותו לממן, ולו גם רק מימון ביניים, הוצאות אדירות של הגנה משפטית. הוא מסתכן עם הגשת העבודה, גם אם היא מונחת סתם בספרייה והוא אינו מפרסם אותה ברבים. זה נראה מצב מוסכן מאוד. היום, כל מי שרואה את עצמו נפגע ממחקר מדעי, יכול לערער על אמיתותו בבית המשפט, ולתבוע תביעת דיבה. לנוכח זאת, מתעוררת השאלה אם לא צריך להגן על החופש האקדמי בחקיקה. אי אפשר לחסום לחלוטין את הדרך לביה"מ בפני אזרח שרואה את עצמו נפגע מדיבה, גם אם היא מצויה במחקר אקדמי, אבל כדי למזער את הנזק לחופש האקדמי ייתכן שצריך לחייב את התובע לדרוש קודם לכן בירור אקדמי באוניברסיטה או בכל מוסד מוסמך, כמו מערכת עיתון מדעי שבו פורסם המחקר. אם גם אז לא יבוא על סיפוקו, יהיה רשאי לפנות לערכאות משהו שדומה למיצוי הליכים לפני שפונים לבג"ץ. אפשרות אחרת היא לאפשר תביעת דיבה על עבודה אקדמית רק בגין פרסומה באמצעי התקשורת והמוניים, כך שהנתבע במקרה של כתבה בעיתון יהיה מתברר הכתבה או העיתון, והחוקר ייתבע רק אם נטל חלק בפרסום. גם במצב הנוכחי ניתן להגן על החופש האקדמי, אם הקהילה האקדמית, ובמיוחד ההנהגות האקדמיות של האוניברסיטאות, יראו בכך משימה חשובה שאין להשתמט ממנה. זהו עיקר הדיון היום.

מנחה, לא היה יכול להנחות אפילו עבודה אחת, וזאת כשלובר המרצים יש כמה מסטרנטים ודוקטורנטים.

לאחר שהוגש כתב התביעה הציעה האוניברסיטה לאנשי אלכסנדרוני שהעניין יידבק על ידי האוניברסיטה ולא בביה"מ, אך הם סירבו כנראה משום ביטחונם בראיות שבידיהם. מייד לאחר פרסום הפשרה, הידוע הרקטור החדש (בן-זאב) על הקמת ועדה לבדיקת צידה של האוניברסיטה בפרשה. לאחר התלבטויות והתייעצויות עם ראש רשות המשמעת באוניברסיטה, השופט אמנון כרמי, התלבטויות שנבעו גם מהיות הנושא בגדר סוב-יודיעה, הוחלט להקים שחי ועדות. האחת אמורה לבדוק, באופן כללי, את נהלי ההנחיה והבדיקה של תזות, לראות אם היו במקרה הזה כשלים, והאם בעקבותיהם יש להכניס שינויים בנהלים. הוועדה השנייה, שכל ארבעת חבריה הם פרופסורים דוברי ערבית, אמורה לבדוק האם תכני הקלטות הועברו בצורה מהימנה לעבודת הגמר. לאחר קבלת דוח הוועדות יוחלט אם יש מקום לדיון משמעתי בנושא הזה.

בתשובה לשאלה האם ייתכן גם שציון העבודה יורד בעקבות הברורים האלה, אמר הרקטור כי זה אמנם ייתכן. הוא ביקש לצייין שמבחינת היקף העבודה - ראיון האנשים ואיסוף החומר - היקף עבודה זו הוא הרבה מעבר למקובל בעבודות מ.א.

בין אתיקה למשפט

תדי כץ הכחיש את גרסת הרקטור וטען שלא התבקש למסור את הקלטות לפני חודש מאי, יותר מחודש לאחר שהוגשה התביעה

תדי כץ מתייחס לכיבוש הכפר טנטורה ומייחס ללוחמי חטיבת אלכסנדרוני הרג של 250-200 גברים נטולי נשק ונטולי מגן

חיפש הביטוי שלו הן חלק מכבוד האדם, ושתייהן בגבולות הדרושים מכורה האיזון בין זכויות שונות והיבטים שונים של כבוד האדם האתיקה המקצועית בתחום ההיסטוריה, תחום בו עוסקים לפחות אלפיים וחמש מאות שנה, התגבשה בצורה מפורטת ומרשימה. אפשר לקחת, לשם דוגמה, את: statement on standards of professional conduct של האגודה ההיסטורית האמריקאית, שעודכן לאחרונה ב-1998. יש בו תריסר עמודים של הכרות וכללים. יש בו, בין השאר, הנחיות לגבי הערכת היסטוריה שבעל-פה, אפילו כשמדובר בקלטות - הקלטות, פענוחן ושמירתן - יש הנחיות מדויקות. מודגש שם שהקלטה ופענוח הם יצירת מסמכים היסטוריים. הזהירות הנדרשת בעבודה כזו היא זהירות של יצירת תשתית עובדתית. המסמך הזה מנוסח בצורת שאלות שצריך לענות עליהן כדי לוודא שאתה פועל כראוי כהיסטוריון. הזמינות של המסמכים הנוצרים כך היא דרישה אתית. אתה יוצר מסמכים לא לצורך המגירות שלך אלא לצורך המחקר ההיסטורי. כתב ההגנה שהגישה האוניברסיטה מבחין בין איסוף הנתונים

נגדו. לו היה מתבקש לעשות זאת קודם לכן, היה עושה זאת בשמחה. לטענתו, נודע לחוג במקרה ששמו נמחק מרשימת הסטודנטים שהיו אמורים לקבל את התואר בהצטיינות בטקס הענקת התארים, וזאת מבלי שמישהו דיבר אתו על כך. רק כשהחוג פנה ושאל מה קרה, התברר, בהפרש של שבועיים, שהרקטור רוצה ממנו את הקלטות, ואז כבר היה חייב לקבל לשם כך את אישור עורכי הדין שלו.

פרופ' אסא כשר סיפר שפגש את תדי כץ בשבוע הספר, ואז שמע על עבודת המ.א. שלו וגילה בה עניין. לימים קיבל אותה וקרא אותה מהחל עד כלה. כמה חודשים לאחר מכן, כשנתבקש על ידי אמיר גילת להגיב עליה, התבטא במונחים של "פשע מלחמה". מבחינתו, למרות ששאלות החופש האקדמי הן חשובות מאוד, הן משניות לעומת הבעיה האם היה או לא היה טבח בטנטורה לפני חמישים שנה.

חייבים להבין את ההבדל העצום, טען כשר, בין הדיון האתי לבין הדיון המשפטי. המישור של הדיון האתי נועד לטפח את

שעמוד מתח גבוה גורם לסרטן - כי כך פסק בית המשפט? התפקיד שלנו הוא לדאוג שדבר כזה לא יקרה, ובעצם זה המקרה שבפנינו אנתנו עומדים. יכול להיות שמבחינה מעשית צודק אסא כשר, ולא כדאי להעלות כעת הצעות חקיקה. אבל ברמה העקרונית צריך שבמדינה מתוקנת ותרבותית יהיה חוק, בסגנון ימי הביניים, אם תרצו, הקובע שמחקר מדעי הוא חסין בפני תביעות משפטיות. כי המחקר המדעי עוסק בחקר האמת ובית המשפט לא יכול להתערב בחקר האמת. ברור שזה לא כל כך פשוט - למשל צריך להגדיר מהו מחקר מדעי, אבל העיקרון הוא חשוב.

פרופ' זאב סגל העלה, כדוגמה, את האפשרות שמחקר מסוים יטען שקפאין מסרטן או ששוקולד גורם למחלת לב. מה יהיה אם קונצנרן המייצר קפה, או שוקולד, יגייס את מיטב עורכי הדין ויתבע

והמתודולוגיה של האיסוף לבין המסקנות. האוניברסיטה אחראית על המתודולוגיה, אבל המסקנות הן של התלמיד ולא של האוניברסיטה. אבל מה בדבר המתודולוגיה של הפרשנות? כשהאוניברסיטה אומרת על עבודתו של תלמיד שהיא עמדה במבחני כתיבת תזה לתואר שני או שלישי, היא מאשרת בזה שהמתודולוגיה היא כשרה, ולא רק שנאספו קלטות ופוענחו. ברור שכמו שהמנחה במעבדה בכימיה אינו חוזר על כל הניסויים שעשה התלמיד אלא מסתפק בבדיקה של איזשהו מדגם ובהסתכלות במחברות או במבחנות, כך לא מצפים שהמנחה יקטיב לכל הקלטות ויבדוק את פננחון. אישור המנחה פירושו שהפרשנות היא לגיטימית, אם כי אינו חייב להסכים אתה. זו האחריות האוניברסיטאית. זה ברמה האתית. בממשק בין אתיקה למשפט,

החופש ללמוד, ללמד ולחקור ללא התערבות של גורמים מן החוץ השלטון, החוק וגם דעת הקהל הוא עתיק יומין

את החוקר. אם זה יהיה המצב, החוקרים יהססו לפרסם את ממצאיהם, וזה דבר מפחיד ביותר.

פרופ' יוסף אגסי העיר שלמרות שבית המשפט צריך להיות נגיש לכל אחד, צריך שיהיה גם חוק כנגד ניצול לרעה של זכות זו, כפי שקיים בארה"ב שם אפשר להגיש תביעה נגדית כנגד הטרדה דרך בית משפט.

פרופ' עמוס שפירא העיר שחופש המחקר המדעי האקדמי הוא, אמנם, חלק של החירות הכללית יותר משל חופש הביטוי, אבל יש לו נופך עצמי משלו ותשומה משלו, שמחזקת אותו עוד יותר מבחינה חוקתית נורמטיבית במתווה של הערכים והאינטרסים השונים של החברה.

שנית, הוסיף שפירא, בחברה ליברלית תקינה זה לא בריא, חברתית, שסוגיות היסטוריות, כגון זו שדנים בה, תידונה בבית המשפט. זה עניין לפובליציסטיקה, למחקר היסטורי, לחילוקי דעות, לספרים שייכתבו לכאן ולכאן, לאתיקה של מחקר וחוקרים אבל, עד כמה שאפשר, לא לעולם המשפטי.

שלישית, כיוון שהעניין התגלגל כבר לתחום המשפטי, יש לציין שחוק לשון הרע שלנו, באיזונו מול חופש הביטוי, הוא חוק לא טוב, הוא מחמיר ונוקשה מדי בוודאי בפרשנות וביישום שניתנו לו במהלך השנים על ידי בתי משפט ושופטים בישראל, ובמיוחד בעקבות דעת הרוב בפסק הדין של ביה"מ העליון בעניין "הארץ" נגד חברת החשמל. הוצעו כמה הצעות מעניינות לרפורמה חוקית בעניין זה, אבל ניתן לעשות משהו גם במסגרת החוק הקיים. סעיף 15 לחוק מעניק הגנה למי שפרסם משהו שהתברר כלא מדויק או גם לא אמת, אם הוא פרסם זאת בתום לב וכיוון שהייתה לו חובה מוסרית ציבורית וחברתית לפרסם. שופטים יכולים להעניק לסעיף זה פרשנות רחבה וגמישה יותר מכפי שנעשה עד היום, במיוחד לגבי העיתונות. את מושג תום הלב אפשר להגדיר, כהצעת אסא כשר,

מילת המפתח היא תום לב. תום לב בכתיבת תזה פירושו שהיא נעשתה לפי הסטנדרטים האקדמיים של הדיסציפלינה.

היה רצוי שיהיה בישראל חוק יסוד חופש הביטוי וההתאגדות, ושינוסח כך שיכלול גם את חופש המחקר וחופש העיתונות - מבלי להתייחס לשאלה הפילוסופית אם הם נובעים מחופש הביטוי. אבל במציאות של הכנסת הנוכחית, עדיף שהמחוקק לא ייכנס לשאלות האלה.

על האמת ועל הדין

ד"ר מרדכי נאור סיפר שבמכתב שפרסם ב"הארץ" בעניין טנטורה הוא הביע תמיחה על כך שבספר הפלסטיני שיצא בארה"ב ב-1992 All that remains, כתובים דברים אחרים מאלו שכתובים בתזה של כץ. צריך להיזהר מאוד מתיעוד בע"פ, במיוחד של אנשים מבוגרים מאוד.

ד"ר אילן פפה העיר שבמפות ה"נכבה" שהוציא אש"פ ב-1998, טנטורה נמצאת בין 41 היישובים שנערך בהם, לטענתם, טבח. פרופ' אליה ליבוביץ' הזכיר את אמרתו של רבן גמליאל: "על שלושה דברים העולם עומד - על הדין, על האמת ועל השלום". בית משפט אינו דן בענייני אמת. בית משפט לא מחליט מה אמת ומה שקר. בית משפט מחליט על הדין - האם סעיפי חוק מסוים חלים על מקרה מסוים או לא. יש מוסד אחד במדינה מתוקנת שאחראי על האמת, והכוונה אינה למיניסטריון האמת כמו אצל ג'ורג' אורוול. מי שאחראי על האמת זו האוניברסיטה, במובן הרחב של המילה. האוניברסיטה היא המוסד שעוסק בחיפוש אחרי האמת. בין אם היא מוצאת אותה ובין אם לא. לדוגמה, אם מישהו תובע לדין את חברת החשמל על שהציבה עמוד מתח גבוה ליד ביתו, ולטענתו זה גרם לו לסרטן עוד, ואם השופט פוסק לטובתו, האם מתקבל על הדעת שבספרי הפיסיקה יהיה כתוב, מעתה ואילך,

חושבים שתמונה לבנה עם כתם באמצע לועגת להם. אבל כשמדברים בהיסטוריה, ביה"מ צריך לשאול את עצמו אם בתחומים האלה האוניברסיטה עומדת על כך שתהיה איזו שהיא קביעה עובדתית הגיונית כשאתה בוחן את כל מה שקיים בשטח, מתעד את זה בצורה נכונה לפי קריטריונים של מחקר נכון - ומי שאחראי לתת את הציון גם עושה ביקורת נאותה. מה זו ביקורת נאותה? זאת לא אומרת שצריך לשמוע את כל 150 הקלטות. אבל אולי 10, 20 או 30? ישנם כללי אתיקה מנחים לקביעת העובדות אולי הם דורשים שיפור?

לסיכום, לא מתעוררת כאן בעיה לגבי החופש האקדמי. ביה"מ ליברלי מאוד בעניין הזה. הוא רק רוצה שהחופש האקדמי יתנהל בצורה נכונה ומסודרת. זאת אומרת שבמחקרים שהאקדמיה מגיעה בהם לגישה ולעמדה המתבססת על עובדות, העובדות צריכות להיקבע בצורה נכונה. על כך אחראית האוניברסיטה.

היש חסינות למחקר אקדמי?

פרופ' דן עמיד העיר שאפילו בדיון הנוכחי מתברר כמה קשה להכריע בין גרסאות שונות של היסטוריה בע"פ כמו בשאלה האם ומתי ביקשה אוניברסיטת חיפה מתדי כץ את הקלטות. אשר לעניין העקרוני, עמיד חולק על דרישת החסינות האבסולוטית למחקר מדעי. כשיש טענה שעבודה מדעית כלשהי היא לא בסדר, הטענות יכולות להתחלק, באופן גס, לשלוש קטגוריות: האחת היא זיוף בזדון, השנייה היא רשלנות, והשלישית היא אי-קומפטיביות. לגבי זדון, אין מנוס מהמסקנה שזה שפיט גם מחוץ לאוניברסיטה. ניקח את דוגמת הקפה של זאב סגל. נאמר שהחוקר טוען שהקפה של חברת X מסרטן אך זה של חברת Y הוא בטוח. חברת X טוענת שלא רק שהתוצאות מזויפות, אלא גם שהחוקר משוחד, כי הוא מומן על ידי חברת Y.

זו, אכן, דוגמה קיצונית. דוגמה אחרת היא כשמישהו מזייף עדויות, הופך את מה שנאמר או מצטט אנשים שבכלל לא היו ולא נבראו, ופוגע כך במישהו. זה צריך להיות שפיט. אי אפשר לבוא ולטעון שזה מחקר אקדמי ולכן זכאי לחסינות.

כשמדובר ברמה השלישית, של אי-קומפטיביות, כמו פרשנות לא מוצלחת או הצגת שאלות מטעות שלא בזדון, זה לא נראה ראוי לשיפוט חיצוני. אי אפשר להאשים חוקר שבאמת בטעות חיבר שתיים ועוד שתיים וקיבל שש, כשעשה זאת בתום לב ולא ברשלנות פושעת.

רמת הביניים היא הרשלנות, ושם הגבולות אינם חדים. קשה להבדיל בין רשלנות סתם לרשלנות פושעת, ולא חשוב איזה תקנות יותקנו או על איזה קוד אתי יוחלט. אף פעם לא יכסו את כל המקרים. צריך להשאיר את זה לשכל הישר.

אכן, צודק מאוד מייק ארדון בכך שרצוי שהאוניברסיטה תדון בעניין קודם. אבל גם אסא כשר צודק בזאת שאסור לתת לכנסת להחליט על החופש האקדמי.

פרופ' חיים גנץ אינו מסכים לקביעתו של אליה ליבוביץ' שבתו המשפט עוסקים רק בהחלת דין על מקרה ולא בקביעת האמת.

באמצעות נורמות אתיות מקצועיות של הדיסציפלינה. אשר לאמת העובדתית, גם המשפטים שבינינו יודעים שגם קביעות עובדתיות של בתי משפט הן לא בהכרח התגלמות האמת העובדתית האבסולוטית, וזו נשאת עלומה, במקרים רבים, גם לאחר שבית המשפט אמר את דברו.

ד"ר מאיר פעיל התייחס להיסטוריה שבעל פה. אי אפשר לחקור היסטוריה מודרנית בלי להיזקק לעדויות אישיות. עדויות שבעל פה, גם אם הן מוקלטות, צריך להעלות על הכתב, ולקבל את אישורו והתימתו של נותן העדות על נכונות הכתוב. כדאי להקפיד על זה אפשר לומר מהאתיקה המקצועית של ההיסטוריון שעוסק בהיסטוריה בת זמננו. כשהכל מתועד כהלכה אף אחד לא יכול לבוא ולהכחיש את מה שאמר. אפילו המשטרה עושה את זה ומחתימה על עדויות שנמסרות בע"פ.

חופש אקדמי, עובדות ולשון הרע

לדעתה של השופטת ד"ר דרורה פלפל, בנושא של החופש האקדמי, בנקודת המפגש הזו שבין החוקר לבין ביה"מ, אין בעיות אם המחקר הוא מחקר ראוי. נקודת המוצא של המשפטן, שקיימת היום גם מבלי שיש לנו חוקה ועוד לפני שהיו לנו חוקי יסוד, היא שקיים חופש אקדמי. ביה"מ לא מתערב במחקר ולא נותן ציונים. מבחינת ביה"מ יכולה עבודה במתמטיקה בה מגיע החוקר למסקנה ש $2+2=6$ לקבל ציון 96, וביה"מ יגיד: יופי. סעיף 33 אומר במפורש שביה"מ לא יתערב במתן ציונים במוסדות להשכלה גבוהה. הניסוח המדויק הוא כוללני יותר ומתייחס גם לדברים כמו חידון התנ"ך והחלטות של ועדות פרס. לאקדמיה שמור החופש המוחלט שלה וזה נוהג כלל-עולמי. באחד מפסקי הדין האחרונים מצוין כי עקרון זה נלקח מאיזה פסק דין גרמני. זו הלכה שמודים בה מבלי שתהיה מעוגנת באיזה שהם יסודות או חוקים מנחים. ביה"מ הגיע לזה מעצמו והמחוקק יכול ללכת אחריו, אבל אין בכך צורך.

התנגשות בין חופש המחקר לבין ביה"מ יכולה לקרות בסיטואציה של הוצאת שם רע. אם נמשיך באותה דוגמה מתמטית, יבוא מישהו ויגיד: אם אתה אומר ששתיים ועוד שתיים זה שש אתה מטומטם ואידיוט. זה יטען: אמת דיברתי. יגיעו לביה"מ וזה יאלץ להגיע לקביעת עובדות. זוהי קביעת עובדות שביניהן קשר סיבתי מסוים, כמו במקרה שהוזכר לגבי עמודי החשמל ומקרי הסרטן. אבל במקרה שתוארתי, לא ימהרו להכניס את זה לספרים, כי רמת ההוכחה שנחוצה לצורך המשפטי כדי להוכיח אותו קשר סיבתי, קטנה כמה מונים מזו שנחוצה ברפואה. אם בכל בית בסביבת העמוד ייפגע מישהו מסרטן, זה יספק את ביה"מ. האונקולוג זקוק למחקרים, סטטיסטיקה, תיאורי מקרים ועוד. הוא לא יקבע על סמך חמישה בתים בלבד.

ברגע שהדבר מובא לדיון בביה"מ הוא חייב לדון בו, אלא אם מדובר בנושא שאינו שפיט. כאן הנושא הוא שפיט. מה שעולה על הפרק זה מה תפקיד האוניברסיטה במחקרים שחלק מבסיסים הוא קביעת עובדות. אם מדובר בתמונה כלשהי, אפשר לצייר כך או כך ולפרש כך או כך, ובדרך כלל אנשים אינם ניזוקים, אפילו אם הם

איורים: אורית עריף

להיות שווה, אם כי ייתכנו מוסדות שניתן לפעמים להטיל בהם מגבלות, כמו, למשל, לגבי התבטאויות פוליטיות של אנשי צבא. באותו מאמר הייתה גם התייחסות לחופש האקדמי המקצועי, והטענה המרכזית שם הייתה שאיש האוניברסיטה אמור להיות מומחה בתחומו, ולכן לא מן הראוי שיגבילו אותו במחקרו. במובן זה הוא דומה לעורך-דין או לרופא. ההבדל בינו לבין מומחים אחרים הוא בזה שהם משכירים את שירותיהם למטרותיהם של אלה ששוכרים אותם, ואילו האוניברסיטה אינה משכירה את שירותיה, ובנוסף לכך יש לעבודת המחקר האקדמית גם ערך חיצוני של קידום הידע.

אם נקשור את זה להגבלות על חופש אקדמי שנובעות מדיון של בתי משפט בתביעות לשון הרע, אז יש לערוך הבחנה בין מגבלות שבאות לאחר המחקר כאשר יש בו תוצאות שמזיקות לאנשים אחרים, לבין מגבלות שבאות לפני המחקר ומכתיבות מה לחקור ואיך לחקור – מגבלות שכמובן לא יעלו על הדעת.

אמת היסטורית

ד"ר אילן פפה אמר שלו היה ביה"מ המחוזי בת"א מכריע בשאלה מהי אמת היסטורית, שאלה שהפילוסופיה של ההיסטוריה התלבטה בה במשך כל המאה העשרים, היינו נראים באור מגוחך. מה זו אמת – זה הבסיס לכל הדיון הפילוסופי האונטולוגי. בהפרדה המוחלטת הקיימת היום בין המדעים למדעי הרוח, תשתית עובדתית במתמטיקה ותשתית עובדתית בהיסטוריה אלו דברים שונים. מה עוד כשמדובר בתשתית עובדתית שקשורה למאבק לאומי, בתוך

כשכית משפט צריך להחליט אם משהו רצח או לא רצח הוא קובע את האמת, לדעתו, בשאלה הזאת. הוא יכול לטעות, כפי שהיסטוריונים יכולים לטעות בדברים שבחקר האמת שלהם הם עוסקים. אין ברירה אלא שביה"מ יעסוק בעניינים האלה.

אשר לחופש האקדמי, כדאי לזכור דוגמה שקרובה לענייניו של תדי כץ, להבדיל אלפי הבדלות, זהו משפט הדיבה של מכחיש השואה דייוויד אירווינג בבריטניה. ביה"מ הבריטי אמר שתפקידו אינו לקבוע את האמת ההיסטורית בשאלה האם הייתה שואה או לא הייתה, אלא לקבוע את האמת בשאלה אם אירווינג, וכל היסטוריון אחר לצורך העניין הזה, השתמש בכל הראיות שהיו לרשותו ושצריכות היו לעמוד לרשותו לצורך כתיבתו. הם הגיעו שם למסקנה שאירווינג זייף ראיות. אלה דברים שביה"מ אמור לפסוק בהם.

אשר לאוניברסיטת חיפה, לא ברור ממה היא ניסתה לפטור את עצמה בכתב ההגנה. היא אינה יכולה לפטור את עצמה מהאחריות על המתודולוגיה הראויה. אם מגיעים למסקנה שהאוניברסיטה לא עמדה בקריטריונים המתודולוגיים, היא אינה פטורה מהאחריות לפצות את הנפגעים.

ההצעה של ארדון, לנסות להגיע לבירור הדברים לפני שהם מגיעים לביה"מ, היא הצעה ראויה. הצעה אחרת היא להקים קרן שתממן הגנה על חוקרים שנתבעים על הוצאת דיבה בעקבות מחקרם.

במאמר שכתב לפני 15 שנה הביע פרופ' גנץ את דעתו שאין צורך לתת חופש גדול יותר לאנשי אקדמיה בעניינים ציבוריים ופוליטיים מאשר למגזרים אחרים של האוכלוסייה. החופש צריך

בשם "הכשל הוא אקדמי". פרופ' קאיס פירו, המנחה של תדי כץ, הגיב בעשרה עמודים, מהם תשעה עוסקים בביקורת על מקצועיות המחקר של גלבר על הקשרים בין הציונים לבין סולטן אל-אטרש. זה נראה בהתחלה מרגיז מאוד ולא רלבנטי, אבל כנראה שבדיסציפלינה הזו זה לגיטימי, מפני שהדבר היחידי שאפשר לבדוק זו הלגיטימיות של החוקר.

פרופ' בני לשם, המנהל את קרן המחקר במשרד הבריאות, הביא את דוגמת התלידומיד. המחקר שנעשה על בעלי חיים הראה שזו תרופה מצוינת לעכברים, אבל היא גרמה מה שגרמה לבני אדם. האם יכולים עכשיו כל אלה שנפגעו מהתלידומיד לתבוע את החוקרים על כך שנולד להם ילד מעוות? ישנו חוקר מוכבד מאוד בשם רוברט גוד שניהל את מכון סלואן-קטרינג בניו-יורק. פוסט-דוקטורנט שעבד תחתיו זייף תוצאות, ורוברט גוד יושב עכשיו באוקלהומה. לא תבעו אותו למשפט, אבל הוא איבד את משרתו היוקרתית. יש כאן עניין של אחריות שילוחית. כשחוקר מביא תוצאות שיכולות להיות קונטרברסליות, מדליקות אור אדום או מהפכניות לגמרי, מי שאחראי על אותו חוקר צריך לדאוג לבדיקה נוספת, אפילו על ידי עמית אחר שיחזור על הניסוי באותה מערכת. פורסמו תוצאות שהדליקו אצל כולם תקווה לריפוי הסרטן, אבל אף אחד לא מצליח לחזור על התוצאות שקיבל יהודה פולקמן, אם כי אף אחד לא מטיל ספק בתום הלב שלו. כלומר, חובת הזהירות מחייבת את הבדיקה הנוספת בכל הרמות.

לשאלה האם זהירות יתר בשימוש בתרופה ודחיית השימוש בה, לכמה שנים, לא תגבה מחיר כבד בכך שתימנע עזרה מהחולים בתקופת הבדיקה, השיב פרופ' לשם כי זו אכן בעיה. כך קרה, למשל, כאשר מצאו דרך לטפל בלוקמיה של ילדים וערכו ניסוי אקראי על 400 ילדים שרק חציים קיבל את התרופה, ואחרו ניכר מאלה שלא קיבלו את התרופה מתו. צריך גם זהירות וגם שכל ישר, ושכל ישר לא חקוק בשום מסמך ואי אפשר לחוקק אותו.

העיתונאי אמיר גילת סיפר כי הכיר את תדי כץ כשלמדו יחד. תדי סיפר לו, בזמנו, על העבודה שהוא עושה. על השלמת העבודה ועל שמה נודע לו בדצמבר 1999, מהודעה לעיתונות של אוניברסיטת חיפה, ובה פרוט התזות של המסיימים באותה שנה. הוא קישר את זה עם מה ששמע מתדי, ושאל את התזה מספריית האוניברסיטה.

תדי כץ הבהיר שהעבודה התעכבה הרבה שנים בגלל אבל משפחתי, וכי אחרי הגשת התזה במרץ 98 היה עליו להשלים עוד כמה סמינריונים, עד דצמבר 99. הוא הצהיר שכבר בתחילת העבודה הציג מספר קלטות בפני המנחה שלו. לו רצה להעלים עובדות, היה יכול לומר שבמשך השנתיים וחצי שעברו מאז סיום העבודה לא שמר על הקלטות. הוא לא פנה אל העיתונאי לפני שהואשם על ידי אנשי אלכסנדרוני.

האמת תלויה בשיטה

לסיכום הדיון אמר פרופ' אסא כשר שאפשר להסתכל על האמת כעל מוצר של שיטה. קיימת השיטה המשפטית, וזו של הפיסיקאים,

סכסוך לאומי, של היסטוריוגרפיות מטעם. האם איזה שהוא פלשתינאי היה נושא את עיניו לביה"מ המחוזי בת"א כדי לדעת אם היה טבח או לא היה טבח? האם ישראלי היה מבקש את פטיקת ביה"מ המחוזי ברמאללה בכך?

אשר להיסטוריה שבע"פ, בלעדיה אי אפשר היה לבסס את המחקר ההיסטורי הישראלי על השואה. הפלסטינים לא יוכלו לבסס את המחקר ההיסטורי שלהם בלי היסטוריה שבע"פ, כי אין להם ארכיונים, ותקפות הטיעונים שלהם לגבי ה"נכבה" תהיה קשורה לא רק לתשתית עובדתית, אלא גם לכך ששישה מיליון פלסטינים רואים בזה את ההיסטוריה שלהם. אלה הן שאלות אקדמיות, פילוסופיות, שהשיה המשפטי אינו מסוגל בכלל להתמודד איתן, וצריך להיזהר מן העניין הזה ולהגן על החופש האקדמי שלנו להתווכח על מה זו אמת היסטורית.

החתמה על ריאיונות אינה שיטה טובה. בקלטות יש ספונטניות של תגובות, של הכחשה, של הדחקה, של ניסיון להשכיח. ברגע שיש ספונטניות של המונולוג, זה הופך לחומר היסטורי, שההחתמה עליו יכולה דק להגביל אותו.

העמדה של אוניברסיטת חיפה הייתה תקפה לולא התנהגה כמו בית המשפט. זכותו של ביה"מ לא לקבל בקשה לחזרה מההסכם שהושג במשפט. אבל מבחינה אתית, לא מבחינה משפטית, עוד לא הוכח כלום ותדי צריך להיחשב בעינינו כאיש ישר. לא עורך דין מת"א ולא פטיקה שאומרת שאסור לו לסגת מן ההסכם, אין להם שום משמעות בקהילה האקדמית. בקהילה זו הוא בחזקת אדם תמים עד שיוכח אחרת.

אמינות של מחקרים

פרופ' חנוך אור תהה אם המחקר האקדמי הוא באמת כל יכול. היה מישהו שטען שיש לו חושים נוספים שאינם ניתנים להסבר פיסיקלי. הוא הביא חוקרים שבדקו אותו ולא מצאו פסול. אגודת הקוסמים הבריטית טענה שמדובר בהונאה ע"י זריזות ידיים או טריק אחר. החוקרים טענו שלא הוטעו, ואז שלחה אליהם אגודת הקוסמים מתחזה שהצליח גם הוא לשטות בהם, ואחר כך פרסמה את זה. כלומר, גם מדענים אינם חסינים בפני הונאה. מנחה לא יכול להיות נוכח בכל ההקלטות או בכל הניסויים. יש ניסויים בביולוגיה שנמשכים שנתיים, והחוקר יושב שם עד הלילה ליד המבחנות. המנחה שלו לא יכול, וודאי שוועדת הבוחנים לא יכולה לעשות זאת בדיעבד. זה אפשרי במתמטיקה או בהנדסה תאורטית קוראים את ההוכחות ולפעמים מצליחים למצוא את השגיאות. גם זה לא תמיד אפילו בעיתון מדעי. ידוע הסיפור על סירל ברט, שהיה אחד הפסיכולוגים רבי ההשפעה ביותר, שפרסם עבודות על תאומים שהתגלו לאחר מכן כמזויפות; הן זויפו על ידי או על ידי שותפיו. אדם שלוקח את המסמכים כמו שהם לא יכול לבדוק את זה. לגבי הקלטות, גם דברים שנשמעים ספונטניים אינם בהכרח ספונטניים. לכן הדרישה שכל הדברים שנאמרו באקדמיה צריכים להיבדק בכלים של האקדמיה היא בעייתית.

הנה למשל, פרופ' יואב גלבר פרסם ברשת "אקדמיה" מאמר

בחקיקה ולא בפסיקה. אולי אפשר להחליט שניתן לתבוע פיצויים מחוקר רק אם במחקרו נעשה משהו בזדון או בפזיזות ובאי אכפתיות, אבל לא כאשר החוקר הוטעה על ידי המרואיינים, למשל. פרופ' אהרן בן-זאב טען כי אוניברסיטת חיפה עמדה בלחצים מכיוונים שונים. היו כאלה שדרשו משפט שדה לתדי, ואחרים דרשו להעניק לו מדליה. יש כאלה שטענו כי היו צריכים להקים מלכתחילה וועדה לבדיקה אקדמית של העניין, ואילו אילן פפה מתמרמר על כך שהוקמה וועדה כזו בכלל, כי מבחינתו תדי הוא חף מפשע. תדי לא נכלל ברשימת המצטיינים כי האוניברסיטה הייתה חייבת לבדוק, ללא דעה קדומה, את הטענות בדבר תמלול הקלטות, והוא סרב למסור אותן. גם הדקאן ללימודים מתקדמים וגם הרקטור חזרו ואישרו כי בקשתם לקבל את הקלטות לא נענתה.

תדי כן הכחיש זאת שוב. לטענתו, הדקאן לא פנה אליו אישית, אלא פנתה אליו, טלפונית, רכזת הלימודים המתקדמים, וזה היה חודשיים וחצי לאחר הגשת התביעה. הוא סירב כי הוא חייב היה להישמע לעורכי דינו. כשהיא לחצה עליו הוא השיב אמנם, ברגע מסוים, שהקלטות עלו לו הון תועפות ולא יעביר אותן בחינם.

סוף דבר?

את הדיון סיים מי שיזם אותו, פרופ' מיכאל ארדון. הוא נזכר בתלמיד מצטיין שהיה לו כאשר לימד כימיה בתיכון. אותו תלמיד אכזב אותו כשבמקום ללמוד כימיה הלך ללמוד משפטים. אבל כנראה שהתלמיד צדק, כי לימים נעשה נשיא ביה"מ העליון. ממנו, מפרופ' אהרן ברק, למד שאפשר להתייחס לכל דבר גם מבחינה משפטית, אבל זה לא אומר שביה"מ יעסוק בכל נושא. השאלה היא מתי ובאלו תנאים דברים מגיעים לדיון בביה"מ. נניח שלא היה מדובר באנשים שטענו כי נפגעו, ונניח שאכן מדובר בנתונים לא נכונים ספק זיוף ספק אוטוסוגסטיה של החוקר, ומישהו מגלה את זה. לא יעלה על הדעת שהפורום שיכריע יהיה משפטי. הנה המקרה המפורסם שקבוצת חוקרים בצרפת, בראשות ז'ק בנבנישתי, מצאה כאילו המים "זוכרים" את מצבם הקודם, וזה עשוי להסביר את ההומיאופתיה. העורך של כתב העת Nature מדוקס, שפקפק בתוצאות, החליט לפרסם את המאמר, למרות חוות הדעת השליליות, דווקא כיוון שהעניין שנוי במחלוקת. אבל הוא בעצמו, בחברת מדענים אחרים (וגם הקוסם ג'יימס רנדי ד.ע.), ביקר במעבדות בפרז' בכדי להיווכח. התוצאות לא חזרו על עצמן בנוכחותם, אם כי כנראה שלא מדובר בזיוף אלא באוטוסוגסטיה, שהיא די שכיחה גם במדע כשמאוד רוצים לגלות משהו, מוצאים אותו. אבל אף אחד לא חשב שזה עניין לבית משפט.

לדעתו של פרופ' ארדון, החופש האקדמי הוא לא רק של האוניברסיטה כלפי חוץ, אלא גם של הפקולטה כלפי האוניברסיטה ושל החוג כלפי הפקולטה. לכן הבירור באוניברסיטת חיפה היה צריך להיעשות ברמת החוג, אולי בפקולטה, אבל לא על ידי האוניברסיטה.

פרופ' זאב סגל נעל את הדיון בהערה שהתשובה למחקר שטוענים שאינו נכון היא עוד מחקר – מחקר יותר טוב!

יש השיטה של המתמטיקאים ויש השיטה של ההיסטוריון. גם בשיטה המשפטית קיימת הבחנה בין האמת של המשפט הפילי שאמורה להיות "מעבר לכל ספק סביר" ושל המשפט האזרחי שזה "ההסבר הסביר יותר מבין הגרסאות". גם אם אתה חושב שיש אמת אחת, יש דרכים שונות להתקרב אליה, וצריך להבחין ביניהן כיוון שהן מכוונות למטרות שונות, בהקשרים שונים ובשיטות שונות. לא ייתכן שנטען שהמחקר המדעי חסין מתיבעות משפטיות. לו היה מדובר במחקר המדעי האידיאלי, היה אולי בסיס לדרוש חסינות כזו. אבל בתוך עמנו אנחנו יושבים, וידוע שיש מקרים בהם הסטנדרטים האתיים אינם נשמרים. ישנה חזקה תום הלב, לפיה מניחים כי החוקר פעל לפי הכללים האתיים, והגנה זו תעמוד לו בביה"מ, אבל אי אפשר לחסן אותו כך שלא יוכלו לטעון שום דבר כנגדו זה אינו האיזון הנכון בין כבוד האדם לבין חופש הביטוי.

אשר להצעה להחתים את המרואיינים, לא זו בלבד שההיסטוריון לא אמור לעשות זאת, אלא שהוא צריך לדאוג לכך שהנשאל-המרואיין לא יינזק מעצם קיום הראיון. גם זה נמצא בקוד האתי האמריקאי. המרואיין צריך לידע את המרואיין מלכתחילה מה הוא ירצה ממנו ושהוא עומד להקליט אותו. אם האוניברסיטה דורשת, כדי לבטח את עצמה או את החוקר, שהמרואיין יחתום על מסמך, גם לזה צריך לקבל את הסכמתו מראש. לפעמים אפשר לומר שיש לכך מקום אפילו בעיתונות. אנחנו מכירים את הרעיון של חסיון המקורות. אצלנו משתמשים בו במידה מופרזת, אבל במינון נכון הוא הכרחי. גם כאן הוא יהיה טוב, ואולי הכרחי, במינון נכון.

מישהו אמר כאן שצריך להיזהר מסערה ציבורית. ההפך הוא הנכון. החוקר צריך לצפצף על כל סערה ציבורית אפשרית. החוקר ההיסטוריון צריך לפעול באופן מקצועי, לפי הקוד האתי של ההיסטוריונים, ובתום לב מקצועי, והציבור יכול להגיד לו אחר כך מה שחופש הביטוי מרשה לו להגיד. כמו שבביולוגיה וברפואה יש הנחיות של "ועדת הלסינקי", ויש סיכויים וסיכונים ועוד עשרות דברים שצריך להביא בחשבון בניסוי – למשל, יש ויכוח אם זה אתי להשתמש בבלבוב. אבל אחרי שהמחקר מתפרסם, העיתונים יתעניינו בו ככל שיתעניינו, ויהיה דיון ציבורי ככל שיהיה, מפני שהקהל מתעניין בשיבוט או בהפריות מבחנה, והציבור יגיד מה שהוא רוצה, ונקווה שהוא לא יזיק על ידי השפעת יתר על הפוליטיקאים המחוקקים. אבל אם לא יגיעו לזאת בכלל, אז ההשפעות הרעות של הציבור כבר חסמו את המחקר, וכך זה גם בהיסטוריה ובשטחים אחרים.

כשמסתכלים במשקפיים של הסערה הציבורית נוצר פיתוי לחפש מניעים פוליטיים אצל ההיסטוריון. האתיקה המקצועית לא מבחינה בין היסטוריונים חדשים וישנים, מצביעי ברק ומצביעי שרון או מצביעי פתק צהוב. אסור שהדעות האזרחיות של ההיסטוריון ישפיעו על בחירת המרואיינים ועשיית הטרנסקריפציות ושאר ההיבטים המקצועיים של העבודה.

פרופ' זאב סגל אמר כי גם כשלא רוצים לערב את המשפט, המשפט כבר מעורב ברגע שמוגשת תביעת דיבה. כדי לחסן כנגד מעורבות המשפט צריך חקיקה. כרגע אין הגנות מיוחדות, לא